

Dirk Starink, ***De jonge jaren van de luchtmacht. Het luchtwapen in het Nederlandse leger 1913-1939*** (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2013; Amsterdam: Boom, 2013, 403 pp., ISBN 978 90 8953 135 3); Quirijn van der Vegt, ***Take off. De opbouw van de Nederlandse luchtmacht 1945-1973*** (Dissertatie Universiteit Utrecht 2013; Amsterdam: Boom, 2013, 519 pp., ISBN 9789461055705).

In de meidagen van 1940 bleek de Nederlandse defensie niet opgewassen tegen de aanvallen van de Duitse *Luftwaffe*. Tijdens het zware bombardement op Rotterdam vonden honderden mensen de dood en werd de historische binnenstad verwoest. Die ervaringen uit de meidagen van 1940 vormen een scharnierpunt in de geschiedenis van de Nederlandse luchtmacht. In *De jonge jaren van de luchtmacht* onderzoekt Dirk Starink waarom het luchtwapen bij het begin van de Tweede Wereldoorlog niet klaar was voor die strijd tegen Duitsland. Starink is oud-bevelhebber der Luchtmacht en verdedigde zijn onderzoek vorig jaar als proefschrift aan de Universiteit van Amsterdam.

De opbouw van het luchtwapen was pas in 1935 serieus ter hand genomen, hoewel de eerste stappen daartoe al in 1913 waren genomen. Organisatorisch vormde het luchtwapen al die tijd een deel van het veldleger en ook in het denken over het luchtwapen bleef het ondergeschikt aan de grondstrijdkrachten. Verkenning en waarneming ten behoeve van de strijd op de grond waren de voornaamste taken van de Luchtvaartafdeling. De auteur toont aan dat er over die beperkte rol van het luchtwapen lange tijd consensus bestond tussen de politieke en militaire leiding. Een luchtverdediging kwam in Nederland niet van de grond, deels uit geldgebrek, maar evenzeer omdat van een concrete dreiging in de jaren twintig nog geen sprake was. Dat veranderde nadat Hitler aan de macht kwam en de Duitse herbewapening met de opbouw van een offensieve luchtmacht zichtbaar werd. Luchtverdediging van strategische doelen werd nu de voornaamste taak van het Nederlandse luchtwapen. Daarnaast behield het luchtwapen zijn functie als ondersteuning voor het veldleger. Een grote verdienste van dit boek is dat het inzicht biedt in de discussies tussen de verschillende deskundigen op luchtvaartgebied die aan die veranderingen ten grondslag lagen. Die meningsverschillen hadden een directe weerslag op de politieke besluitvorming omdat de minister van Defensie geen eigen staf had die deskundig was op dit terrein.

Na 1935 werd in Nederland de versterking van de krijgsmacht ter hand genomen en geld vrijgemaakt voor de aanschaf van nieuw materieel. De regering Colijn besloot opdracht te geven tot ontwikkeling van een luchtkruiser bij Fokker. Dat bleek geen succes en Starink constateert dat er twee kostbare jaren en veel tijd en energie verloren gingen met de ontwikkeling van een vliegtuigtype dat al verouderd was voordat het gereedkwam. In 1937 werd een koerswijziging in gang gezet en besloot de nieuwe minister J.J.C. van Dijk dat prioriteit moest worden verleend aan jachtvliegtuigen. De minister aarzelde echter om knopen door te hakken en daadwerkelijk bestellingen te plaatsen. Daarvoor is ook door andere auteurs een verklaring gezocht. Zijn zuinigheid zou hem parten hebben gespeeld zo meende onder andere R. de Bruin, terwijl de minister volgens J.C.M. Schulten werd afgeremd door zijn collega's in het kabinet. Die laatste verklaring wordt door Starink verworpen en zijn oordeel over Van Dijk is wat genuanceerder dan dat van andere historici. Naast kritiek op zijn besluiteloosheid wijst de auteur op een aantal besluiten van de minister die de toekomst van het luchtwapen veiligstelde, zoals de vorming van het Commando Luchtverdediging. Dat het luchtwapen ten tijde van de algemene mobilisatie in augustus 1939 tekortschoot lag overigens niet alleen aan een gebrek aan materieel. Aan uitbreiding van het personeelsbestand was te laat begonnen zodat het aantal geoefende vliegers beperkt was en het luchtwapen grotendeels afhankelijk was van reservisten en dienstplichtigen. In tegenstelling tot de bestaande historiografie die zich veelal beperkt tot een analyse van het gevoerde beleid geeft dit boek dan ook een veel breder overzicht in de ontwikkeling van het luchtwapen met veel aandacht voor de strategische dimensie van het luchtmachtoptreden.

Na 1945 zou het luchtwapen zich in snel tempo ontwikkelen tot een zelfstandig onderdeel van de Nederlandse strijdkrachten, de Koninklijke Luchtmacht. De oorlog had immers de waarde van het luchtwapen aangetoond. De gebeurtenissen uit mei 1940 maakten tevens duidelijk dat nationale luchtverdediging niet meer realistisch was en de gewapende neutraliteit niet langer te handhaven. In *Take-off. De opbouw van de Nederlandse luchtmacht 1945-1973* waarop Quirijn van der Vegt vorig jaar aan de Universiteit van Utrecht promoveerde, doet hij nauwgezet verslag van die opbouwfase. Evenals Starink hanteert Van der Vegt een nogal beschrijvende vraagstelling die zich richt op het in kaart brengen van de voornaamste ontwikkelingen bij de opbouw van de luchtmacht in de genoemde periode. Die vraagstelling wordt aangescherpt door aandacht te schenken aan drie invalshoeken. Op de eerste plaats wordt aandacht geschonken aan de relatie tussen het defensiebeleid en de internationale verhoudingen. In de tweede benadering staat de invloed van de nationaal politieke verhoudingen op dat beleid centraal. Het institutionele perspectief tenslotte, belicht het defensiebeleid vanuit de belangen van de krijgsmachtdelen. Die deelvragen zijn ingegeven door de bestaande literatuur over het Nederlands veiligheidsbeleid waarin de these van A. van Staden over Nederland als trouwe bondgenoot al jarenlang de boventoon voert. Daar tegenover staat de mening van J.W. Honig die beweert dat de krijgsmachtdelen zelf grotendeels het

defensiebeleid bepaalden. Die laatste these wordt door Van der Vegt met redenen omkleed als te rechtlijnig van de hand geweest.

De Koninklijke Luchtmacht presenteerde vanaf 1948 realistische plannen en wist daarbij soms handig gebruik te maken van haar technisch hoogwaardig karakter. Van meet af aan was de Koninklijke Luchtmacht ingebed in geallieerd verband en ook dat viel in haar voordeel uit. Ze wist zich begin jaren vijftig te verzekeren van Amerikaanse militaire steun en ontwikkelde in latere jaren intensieve operationele samenwerking met de Britse, Belgische en West-Duitse luchtmachten. Voor de luchtmacht leiding had het naleven van de internationale verplichtingen in bondgenootschappelijk verband de hoogste prioriteit.

In de eerste opbouwfase werd de ontwikkeling van de luchtmacht gekoppeld aan de nationale vliegtuigindustrie. Vooral de regering hechtte belang aan het in stand houden daarvan. De verhouding tussen de luchtmacht en de Nederlandse vliegtuigindustrie typeert Van der Vegt als een haat-liefdeverhouding. Enerzijds profiteerden ze van elkaar doordat de plannen makkelijker konden worden gerealiseerd. Daar stonden enkele nadelen tegenover, waaronder hoge kosten en problemen bij de productie waardoor vertragingen in de aflevering ontstonden.

‘De richting van het defensiebeleid werd uiteindelijk bepaald op basis van financiële afwegingen en nationaal eigenbelang – niet op basis van loyaliteit’ zo concludeert de auteur op pagina 375. Daarmee wordt ook de interpretatie van Van Staden als te weinig genuanceerd afgedaan. Het behoud van de Amerikaanse steun was uiterst belangrijk, zowel politiek als financieel, maar de militaire hulp kende ook een keerzijde. Het zadelde Nederland op met een omvangrijke luchtmacht die hoge exploitatiekosten met zich meebracht waardoor de ruimte voor nieuwe investeringen ontbrak. Begin jaren zeventig werd duidelijk dat afslanking onvermijdelijk was om een noodzakelijk geacht proces van modernisering in gang te zetten. De Defensienota 1974 luidde een nieuwe fase in de ontwikkeling van de Koninklijke Luchtmacht in.

Van der Vegt heeft zeer gedegen archiefonderzoek gedaan en doet daarvan op heldere wijze verslag. Dat de resultaten weinig verrassends opleveren doet aan de waarde daarvan niets af, integendeel. De chronologische opbouw en het uitgebreide register maken het boek zeer geschikt als naslagwerk. Dat kan ook gezegd worden van het boek van Starink dat zelfs meerdere registers en een tiental bijlagen bevat. Met de publicatie van deze beide proefschriften die bovendien bij dezelfde uitgever verschenen, beschikt de luchtmacht over twee overzichtswerken die een langere periode beslaan en zich daarmee onderscheiden van de tot nu toe verschenen deelstudies. Des te opmerkelijker is dat beide publicaties niet naar elkaar verwijzen en daarmee tevens de kans verspelen om hun werk te presenteren als een bijdrage aan de 100-jarige geschiedenis van de Koninklijke Luchtmacht.